

Byzantsko-slovanská mníšska tradícia pod Karpatmi z pohľadu latinskej literárnej kultúry

Lubomíra Wilšínská

Úvod

Významné postavenie v prostredí byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku zastávajú aj mnohé literárne pamiatky v latinskom jazyku. Práve výskum latinského jazyka v kontexte byzantsko-slovanskej tradície patrí k základným výskumným zámerom Slavistického ústavu Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied. V týchto písomnostiach môžeme skúmať latinčinu vo vzťahu ku gréčtine či k cirkevnej slovančine, a to aj v paralelných textoch. Cirkevná slovančina bola predovšetkým jazykom liturgie i písomností; latinský jazyk bol úradným jazykom. Jeho uplatnenie môžeme sledovať popri administratívnoprávnej sfére predovšetkým v oblasti historickej a teologickej spisby, na príklade mnohých náučných a edukačných spisov i umeleckej literatúry. Na základe bilingválnosti sa dá povedať, že na území Mukačevskej eparchie prechádzala historická hranica jazyka a kultúry medzi kresťanským Východom a Západom.

Výskum problematiky písomníctva byzantsko-slovanskej tradície v regióne pod Karpatmi je v súčasnosti veľmi aktuálny, o čom svedčí iba čiastkové poznanie prameňov z prostredia historickej Mukačevskej eparchie. K takýmto pamiatkam môžeme radiť aj výskum prameňov súvisiacich s asketickou tvorbou baziliána Joannikija Juraja Baziloviča, ktorými výraznou mierou prispel k formovaniu rehoľného kléru v bývalej Mukačevskej eparchii. Nadväzujúc na doterajšie výsledky výskumov jednotlivých autorových diel kontinuuje potreba doplnenia o stále nové poznatky. Baziloviča vnímame nielen ako vynikajúceho historika, no predovšetkým ako duchovne žijúcu osobu, mnícha a kňaza, ktorý mal na starosti aj výchovu a duchovné blaho svojich rehoľných spolubratov a zverených veriacich. Niet divu, že svoje intelektuálne schopnosti tak rozvinul aj na poli duchovnej literatúry. Na základe výskumu jeho asketickej tvorby tak možno z pohľadu latinskej literárnej kultúry osvetliť slovanskú mníšsku tradíciu pod Karpatmi, ako ju opísal Joannikij Bazilovič vo svojom unikátnom prameni.

Latinský jazyk v kontexte byzantsko-slovanskej tradície

V prostredí veriacich byzantsko-slovanského obradu bola cirkevná slovančina v 16.-19. storočí literárnym jazykom s prvkami ľudového jazyka. Treba však upriamiť pozornosť na skutočnosť, že už v období druhej polovice 18. storočia sa

mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský (1743 – 1767) snažil o pozdvihnutie vzdelanostnej úrovne gréckokatolíckeho duchovenstva prostredníctvom latinskej kultúry, konfesie i latinského jazyka. Biskup Olšavský založil napríklad aj nižšiu školu pre gréckokatolícky kňazský dorast v Mukačeve v roku 1748, je autorom aj známej bilingválnej cirkevnoslovansko-latinskej učebnice *Elementa Puerilis Institutionis in Lingua Latina*, ktorú napísal práve pre jej potreby. Do založenia Barbaresa v roku 1774 vo Viedni a seminára v Užhorode v roku 1778, ktoré predstavovali semináre pre všetky východné biskupstvá v habsburskej monarchii, mohli budúci gréckokatolícki kňazi študovať len na latinských univerzitách v Uhorsku.¹ Tu bola, pochopiteľne, latinčina vyučovacím jazykom a vyučovacie predmety boli takisto prispôsobené západnej teológii. V tomto období potreba ovládať latinčinu aj v prostredí cirkvi byzantsko-slovanskej tradície vychádzala zo spoločenskej a kultúrnej situácie a tiež z administratívnoprávnej praxe.

Ak chceme zaradiť do kontextu život a dielo Joannikija Baziloviča,² je potrebné sústrediť sa na Mukačevskú eparchiu ako na „matku“ ostatných východných eparchií v bývalom Uhorskom kráľovstve.³ Bazilovič žil a pôsobil v dobe Andreja Bačinského,⁴ vtedajšieho 21. biskupa⁵ Mukačevskej eparchie. Práve obdobie biskupa Andreja Bačinského definujeme ako „zlaté“. V duchovnom a kultúrnom živote eparchie nesie rôzne zásluhy. Okrem iného obnovil školský systém, materiálne zabezpečil duchovenstvo a rozdelil eparchiu na vikariáty. Zaujímal sa aj o rozvoj liturgického života. V roku 1794 založil v Užhorode školu pre kantorov a cirkevných učiteľov. Významne podporoval aj samotných kňazov v písaní, a tak bolo aj v prípade Baziloviča, ktorý predstavoval skutočného klasického vzdelanca. V jeho rozsiahlej tvorbe popri cirkevnoslovanských dielach našiel svoje uplatnenie práve latinský jazyk.

¹ Lunterová, Barbora: *Adversarii dicunt*. Niekoľko postrehov k obhajobe obety svätej omše v diele Juraja Joannikija Baziloviča *Explicatio Sacrae Liturgiae*. In Babjak, Ján (ed.): J. J. Bazilovič OSBM a M. Lacko SJ. Zborník z medzinárodných konferencií. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ M. Lacka, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 2002, s. 21.

² Narodil sa v Hlivištiach (okres Sobrance na východnom Slovensku). Prijal mníšske meno Joannikij po vstupe do noviciátu baziliánskeho rádu v Krásnom Brode. Vzdelanie získal v Košiciach a Užhorode. Po svojich teologických štúdiách bol vysvätený za kňaza a neskôr vymenovaný za profesora teologickej školy v Máriapóči. V tom istom roku ho vymenovali za protoigumena (predstaveného kláštora) podkarpatských baziliánov.

³ Vasil', Cyril: *Kanonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava: Dobrá kniha, 2000, s. 14.

⁴ Andrej Bačinský (1732 – 1809) študoval na univerzite v Trnave. Pred biskupskou nomináciou bol generálnym vikárom biskupa Bradáča a jeho verným spolupracovníkom v boji za osamostatnenie Mukačevskej eparchie, ktorej správcom bol tridsaťšesť rokov. Zomrel vo veku 77 rokov.

⁵ Basilovits, Joannicius: *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriatovits olim Ducis de Munkács pro religiosis Ruthenis OSBM in Monte Csernek ad Munkács a. MCCCLX facte, extribens seriem Episcoporum graeco-catholicorum Munkácsiensium*, I. Cassoviae: Ex Typographia Ellingeriana, 1799, s. 118.

Mníšsky život pod Karpatmi podľa byzantsko-slovanskej tradície

Vznik biskupstva v Mukačeve s právomocami pre ortodoxných veriacich sa spája najmä s menom Mateja Korvína, ktorý podporoval suverenitu východnej cirkvi.⁶ Mukačevský kláštor ako tradičné duchovné centrum predstavuje kľúčový bod pre život východnej cirkvi na tomto území. Jeho pôvod však nie je veľmi jasný. Jeho založenie, resp. znovuzaloženie sa tradične spája s beneficiami, privilégiami a s príchodom kniežaťa Teodora Koriatoviča z Podolia (na sever od Karpát) do Mukačeva.⁷ Založenie kláštora východného obradu na Černečej hôrke (neďaleko Mukačeva) sa datuje do rokov 1359–1361. Knieža Teodor Koriatovič po svojom príchode posilňoval Mukačevské panstvo, snažil sa najmä o hospodársky a duchovný rozvoj a monastiere. Kedysi bolo zvykom, že silnejší a bohatší šľachtic sa snažil založiť a vystaviť pri svojom panstve monastier, aby sa za neho modlili mnísi, či mníšky.⁸ Šľachtic sa tak staral o svetské veci, organizáciu a rozvoj panstva a pod., v monastieri sa zatiaľ modlili za jeho dušu.⁹

V cirkevných dejinách stálo mníšstvo v centre života cirkvi, keďže zanechalo silnú stopu v liturgii, v teológii a v duchovnom živote. Súčasť duchovného života Mukačevskej eparchie nepochybne vytvárali aj baziliánski mnísi svojím mníšskym životom v monastieroch. Boli to práve mnísi, ktorí zohrávali po celé stáročia rozhodujúcu úlohu a boli autormi významných duchovných diel. Mníšsky život a jeho duchovnú úroveň v Mukačevskej eparchii v tom období možno sledovať z mnohých originálov a opisov mníšskych pravidiel a ustanovení, ako aj schématizmov z rokov 1809 – 1812. Ako píše A. Pekar, práve pod Bazilovičovým vedením nastal v tej dobe v Mukačevskej eparchii duchovný rozmach baziliánskych mníchov.¹⁰ Jeho asketické diela určené na formáciu rehoľného kléru v prostredí

⁶ Žeňuch, Peter: Cirkevná slovančina v bohoslužobnej praxi Slovákov byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku. In Doruľa, Ján (ed.): Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodnenia po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 233.

⁷ Žeňuch, Peter – Vasiľ, Cyril (eds.): Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilske rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003, s. 250.

⁸ Počiatky mukačevského monastiera siahajú pravdepodobne do čias vlády Ondreja I., ktorý si vzal za manželku Anastáziu, dcéru kyjevského kniežaťa Jaroslava Múdreho (1018 – 1054). S ruskou kňažnou tak prišli do Uhorska východní mnísi a časť týchto mníchov sa usídlila na Černečej hore pri Mukačeve. Takto sa tento kláštor stáva náboženským a kultúrnym centrom kraja.

⁹ Laca, Peter: 250 rokov od vstupu gréckokatolíckeho historika J. J. Baziloviča OSBM do noviciátu a výňatok z jeho latinského historického diela Brevis Notitia Fundationis Koriathovits. In Coranič, Jaroslav – Koprivňáková, Jana – Šturák, Peter (eds.): Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity, 2012, s. 45.

¹⁰ Pekar, Atanasij: Monasticism in the Ukrainian Church. In: *Analecta OSBM*, 1988, XIII (XIX), 1–4 s. 378–386.

cirkvi byzantského obradu zastávajú popri jeho rozsiahlej tvorbe latinských i cirkevnoslovanských spisov k dejinám cirkvi a liturgie taktiež významné miesto. Aj napriek tejto skutočnosti je táto oblasť jeho tvorby doposiaľ minimálne prebádaná a mnohé spisy, ktorými autor vynikal, ostali v archívnych rukopisoch. Bazilovič sa pochopiteľne zaujímal o duchovný život mníchov, ktorý chcel pozdvihnúť. Ako protoigumen viedol v Mukačevskej eparchii v tom čase sedem monastierov, a to v Mukačeve, vo Veľkom Bereznom a v Imstičeve na Zakarpatí na Ukrajine, v Krásnom Brode a Bukovej Hôrke na východnom Slovensku, v Máriapóči v Maďarsku a v Bixade v Rumunsku.

Bazilovič však nebol v tomto smere len teoretikom. Usiloval sa o to nielen svojím vlastným životom, ale prejavil sa ako reformátor mníšskych pravidiel. V roku 1777 biskup Bačinský inicioval prepracovať mníšske pravidlá vtedajších baziliánov, ktorí sa dovtedy dodržiavali pravidiel Veljamína Rutského.¹¹ Je pravdepodobné, že Bazilovič sa podieľal už na ich prvom prepracovaní. V roku 1796 v Mukačeve sa uskutočnila ich druhá úprava pod názvom *Pravila a ustanovenija monašeskaja* a za tou stál už jednoznačne Bazilovič. Tieto pravidlá napísané v cirkevnoslovanskom jazyku boli určené skôr pre vnútorné kláštorné fungovanie. V zbierke duchovných príhovorov *Besida ili slovo ko bratiji o dostojinstvi ikonov, o sobstvennom konci tichže, i obšče o Čini Monašeskom*, ktorej rok nám nie je známy, sa Bazilovič venuje evanjeliovým radám chudoby, čistoty a poslušnosti. V rokoch 1788 – 1771 v Krásnobrodskom kláštore novicmajster Arsenij Kocak upravil výťah z týchto pravidiel do veršov pod názvom *Pravyla i nastavlenija*. Z úvodu si môžeme všimnúť, že mala vyjsť aj tlačou, no mnisi si ju napokon len odpisovali. Bazilovič po sebe zanechal aj ďalšie duchovné práce. Zosystematizoval ich Arsenij Kocak, ktorý bol Bazilovičovým blízkym priateľom zo študentských čias. Táto zbierka obsahuje príhovory novicom. Za zmienku stojí, aj keď s mníšskym životom priamo nesúvisí, dielo *Specimen recti cursus theologici Ruthenici*, ktoré je o osnove teologického kurzu pre seminaristov prostredníctvom použitia otázok.

*Vklad Joannikija Juraja Baziloviča OSBM
do asketickej tvorby v latinskom jazyku*

Za vrchol Bazilovičovej asketickej tvorby môžeme považovať po latinsky písané dielo *Imago vitae monasticae*, ktoré vyšlo v košickej tlačiarni Ellingerovcov. O význame *Obrazu mníšskeho života* vypovedá nielen skutočnosť, že toto dielo ako jediné vyšlo aj tlačou, ale je možné to usudzovať aj z hľadiska jeho kompozície, z diskutovaných tém i jeho obsahu. Tlačená pamiatka spáta s byzantským obradovým kontextom v priestore pod Karpatmi sa pridrižiava princípov novolatinkej písomnej kultúry. Z hľadiska obsahu čitateľa zaujme fakt, že Bazilovič sa

¹¹ Kyjevský metropolita Veljamín Rutský (1613 – 1637) bol súčasníkom a priateľom sv. Jozafata Kunceviča (1580 – 1623), reformátora zjednotených baziliánov v Poľsko-litovskom kráľovstve.

podrobne venoval naozaj každej zložke mníšskeho života, ktorý podal na 182 stranách. Text je rozdelený do štyroch hlavných častí, v práci však absentuje osobitný úvod a záver. Z hľadiska ikonografie treba upriamiť pozornosť na úvodné zobrazenie ukrižovaného mnicha pred titulným listom s názvom *Imago perfecti novitii O.S.B.M.*, v preklade „Obraz dokonalého novica“. Vo svojej známej ikonografickej príručke sa o podobnom výjave zmieňuje aj Dionýz z Furny, mních kláštora na hore Athos v Grécku, autor najvýznamnejšieho ikonopisného kódexu. Môžeme povedať, že tento obraz je vyjadrením celej myšlienky nielen Bazilovičovho diela, ale i mníšskeho života vôbec. Hneď za titulným listom nasleduje schválenie. Imprimatur na vydanie diela zo dňa 6. apríla 1802 pochádza od Michala Šťavnického, cenzora kníh a kanonika Mukačevskej eparchie v rokoch 1790 – 1819.¹²

Ústredné témy jednotlivých kapitol

Bazilovičovho Obrazu mníšskeho života

Prvej časti spisu predchádza obsah, ktorý podáva opis jednotlivých kapitol. Je vytvorený prevažne vybranými úsekmi, resp. časťami viet priamo z textu diela. Už na prvý pohľad si môžeme všimnúť, že dielo pôsobí nevyváženým dojmom nielen čo sa týka samotných častí, ale aj kapitol a paragrafov, ktoré niekedy tvoria dve vety a menej. Čitateľa tiež zaujme spôsob citovania, ktorého autor uplatňuje. Bazilovič explicitne cituje jednotlivých autorov priamo v diele, niekedy je daný autor uvedený za myšlienkou v zátvorkách a frekventovaným spôsobom citovania autora sú tiež marginálie, ktorých je takmer na každej strane hneď niekoľko. Súčasť marginálií či jednotlivých odkazov priamo v texte tvoria okrem biblických pasáží len názvy konkrétnych diel, často aj neúplné, a tak je v niektorých prípadoch zložité identifikovať konkrétny prameň, na ktorý sa Bazilovič odvoláva. Takmer všetky odkazy na margináliách sú v skrátenej forme. Početné sú odkazy na ekumenické koncily i miestne cirkevné synody, ktorými Bazilovič podkladá svoje tvrdenia. V niektorých prípadoch cituje aj celé znenia konkrétnych kánonov. V jednom ohľade autor ostáva verný citovaniu, keď každú kapitolu či hlavnú myšlienku začína citátom sv. Bazila Veľkého. V určitom zmysle môžeme za záver knihy považovať prílohu v podobe prvej z Bazilových homílií o pôste, ktorú autor umiestňuje hneď za časťou, ktorá je venovaná samotnej Bazilovej osobnosti a jeho živote.

Prvá a zároveň najkratšia časť diela *Imago vitae monasticae* je však bohatá na množstvo historických skutočností, ktoré autor následne rozvíja do vlastných úvah. Uvádza do samotnej mníšskej histórie a vysvetľuje jej pôvod počnúc anachoretskou (pustovníckou) formou po cenobitskú.¹³ Bazilovič pomocou sv. Jána

¹² Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsensis ad annum domini 1883. Ungvarini: Typis Josephi sen. Fésü, 1883, s. 8.

¹³ Cenobitský spôsob života je forma kresťanského asketizmu, ktorú charakterizuje život v spoločenstve (gr. κοιτικός βίος „spoločný život“). Existovala zároveň s pustovníctvom ako formou zameranou na samostatný život v odlúčení.

Zlatoústeho a sv. Hieronyma prirovnáva mníchov k prorokom Starého i Nového zákona, konkrétne k sv. Jánovi Krstiteľovi, Eliášovi a Elizeovi. Práve podľa ich vzoru mnísi putovali po púšti, lebo túžili po pokoji. Pomocou citácií sv. Bazila Veľkého autor hovorí o panenskom i manželskom spôsobe života, pričom cituje najmä z diela *De renuntiatione saeculi, seu de abdicatione rerum*.¹⁴ Vo veľkej miere sa odvoláva aj na Euzébia Cézarejského, ktorý práve apoštolov považuje za predchodcov mníchov a kladie do popredia ich zdržanlivý životný štýl. Bazilovič stotožňuje mníšsky život so životom filozofov, ktorí boli stelesnením cnostného života. Cituje Filóna Alexandrijského, Euzébia, Sozomena i sv. Gregora Naziánskeho. Na tomto mieste si Bazilovič pomáha dielom *Hovory k sebe samému (Ad se ipsum)*¹⁵ od stoika Marca Aurelia a vysvetľuje, ako by mal vyzerat' pravý filozof. Autor sa venuje aj samotnému vysvetleniu slova *mních* z etymologického hľadiska a svoje tvrdenia podopiera argumentmi sv. Kasiána z diela *Rozmluvy otců (Collationes patrum)*,¹⁶ ktorý pomenovanie *mních* odvodzuje z jednoduchého života, ktorý mnísi trávili v samote. Danú problematiku dopĺňa aj myšlienkami sv. Augustína. Ako je možné z diela ďalej vidieť, Bazilovič kladie do popredia cenobitský spôsob života a konštatuje, že svätí Otcovia síce chvália anachoretský život pre veľkosť dokonalosti, no zároveň argumentuje tým, že pre mnícha je ďaleko lepšie žiť s bratmi vo svätom spoločenstve. Svoje tvrdenia opäť opiera o *Obšírne pravidlá (Regulae fusius tractatae)* sv. Bazila Veľkého.¹⁷ V nasledujúcich kapitolách nás Bazilovič oboznamuje so životným štýlom pôvodných mníchov prostredníctvom modlitby a pôstu. Zároveň s týmto tiež vysvetľuje pojmy cenóbium, mních, monastier, mandra, opát, archimandrita či lavra a venuje sa aj budovaniu kláštorov.¹⁸

Pertraktovanými témami druhej časti Bazilovičovho spisu sú formácia mníchov a tri mníšske sľuby – poslušnosť, chudoba a čistota. Novicov a ich formáciu tu autor podrobne opisuje aj prostredníctvom cirkevných kánonov so všetkými podmienkami, ktoré musí splniť každý kandidát hodlajúci vstúpiť do kláštorného spoločenstva. Hneď v úvode tejto časti autor opiera svoje tvrdenia o tretí konštantínopolský koncil, ktorý hovorí, že brána k mníšskemu životu je otvorená a prístupná pre kohokoľvek. Do rádu však kandidát nemohol vstúpiť skôr, ako by predtým podstúpil nezvyčajnú skúšku.¹⁹ Bazilovič sa následne venuje aj jednotlivým nariadeniam pre novicov a obradom mníšskej profesie. Aj tu zdôrazňuje poslušnosť, z ktorej novicmajstri zvykli skúšať novicov. O povinnostiach predstaveného kláš-

¹⁴ Porovnaj Magnus, Basilius: *De renuntiatione saeculi, seu de abdicatione rerum*, PG 31, 648C-652D.

¹⁵ Porovnaj Dalfen, Joachim (ed.): *Marci Aurelii Antonii Ad se ipsum Libri XII*. Leipzig: Teubner, 1987, 165 s.

¹⁶ Porovnaj Cassianus, Ioannes: *Collationes*, PL 49, 477-1328.

¹⁷ Porovnaj Magnus, Basilius: *Regulae fusius tractatae*, PG 31, 889-1052.

¹⁸ Basilovits, Joannicius: *Imago vitae monasticae. Cassoviae: Ex Typographia Ellingeriana*, 1802, s. 24-26.

¹⁹ Basilovits, Joannicius: *Imago vitae monasticae*, op. cit., s. 31-32.

tora autor píše s odvolávaním sa na sv. Jána Klimaka a jeho dielo *Rebrík do raja* (*Scala paradisi*).²⁰ Autorita tohto významného západného duchovného teoretika je viditeľná i v tom, že byzantská cirkev slávi jeho pamiatku na štvrtú pôstnu nedeľu, čím vyjadruje to, že sv. Ján Klimak je považovaný za popredných učiteľov spirituality a askézy. Na tomto mieste si môžeme všimnúť, že autor oproti štandardnému poradiu sľubov – chudoba, čistota, poslušnosť, uplatňuje inú postupnosť a začína práve sľubom poslušnosti, čím ju stavia do popredia. Hovorí o nej ako o prvej a zároveň najvyššej cnosti. Pri mníšskej chudobe autor akcentuje povinnosť nevlastniť nič, čo by bolo pre osobný prospech mnícha. Naopak, má sa zbaviť osobného vlastníctva pozemských vecí. Mnisi majú mať všetko spoločné. Opäť si tu teda môžeme všimnúť myšlienku akejsi jednoty. Mních nemôže druhému nič darovať, aj v prípade, že trpí núdzou. Aj za touto kapitolou autor osobitne hovorí o hriechu vlastníctva, o tzv. narušiteľoch chudoby. Cnosťou čistoty sa mních podobá anjelom a žiada sa chrániť si ju ako ľaliu medzi trňami. Proti bezuzdnému protivníkovi, ktorý nezaháľá roznieť telo, Bazilovič prostredníctvom sv. Gregora predpisuje rôzne lieky: bázeň pred Bohom, vigílie, modlitby, slzy či spánok na zemi.²¹

Proporčne najrozsiahlejšia je tretia časť diela, kde sa už autor zaoberá praktickými otázkami spätými s mníšskym životom; sú nimi modlitba, mníšske stravovanie a odev. Bazilovič najviac zdôrazňuje modlitbu, a preto ju umiestňuje hneď na úvod tejto časti. Dôležitosť modlitby výstižne vyjadruje nasledovným úryvkom z asketického spisu:

*„Ved' s takým zápalom dni i noci sedávali na čítaniach Svätého písma, pri modlitbe a ručných prácach, že ich nevyrušovala chuť na jedlo ani pomyslenie naň. Iba na druhý alebo tretí deň hladujúce telo prerušilo ich činnosť a najedli sa i napili sa nie tak zo žiadostivosti, ako z nutnosti. Aj to nie pred západom slnka, keďže deň si spájali s horlivými duchovnými cvičeniami a starostlivosť o telo s nocou.“*²²

Osobitne sa venuje aj obradu mníšskeho postrihnutia a opisuje aj eucharistické slávenie. V kapitole o stravovaní mníchov sa autor zmieňuje o jednotlivých mníšskych pokrmoch. Sv. Bazil sa k tejto téme vyjadruje na viacerých miestach svojich diel. Hovorí, že skutoční askéti užívajú suchú stravu a jedia len raz do

²⁰ Porovnaj Climacus, Ioannes: *Scala paradisi*, PG 88, 633-1164.

²¹ Basilovits, Joannicius: *Imago vitae monasticae*, op. cit., s. 69-70.

²² Basilovits, Joannicius: *Imago vitae monasticae*, op. cit., s. 6. „*Eo enim fervore scripturarum divinarum lectionibus, orationique, & operi manuum diebus, ac noctibus incubabant, ut nec escarum quidem appetitus vel memoria, nisi altero, tertiove die corporis interpellaret inedia, cibumque ac potum non tam desideratum, quam necessarium sumerent; & ne tum quidem ante solis occasum, ut tempus lucis cum spiritualium meditationum studiis, curam vero corporis cum nocte sociarent.*“

dňa. Chlebom zaháňajú hlad a vodou hasia smäd. Odporúča aj strukoviny, ktoré udržiavajú človeka pri sile k potrebným činnostiam. V šiestej kapitole autor kladie dôraz na cnosť trpezlivosti. Na príklade rozličných spisov cirkevných Otcov Bazilovič detailne opisuje stravovacie návyky mníchov, všetky druhy pokrmov i rozličné pôsty. Mnísi najčastejšie dodržiavali tzv. *xerophagiū*. Táto pôstna disciplína dovoľuje len pitie vody a suchú stravu a konzumovať sa môže len chlieb, zelenina a ovocie. Mnísi zvykli odjakživa abstinovať od mäsitých pokrmov, lebo mäso, podobne ako víno, mnísi neužívajú pre nadmernú vášeň, ktorú vyvolávajú. Skutočnosť, že Bazilovič tieto myšlienky vo svojom diele nepretržite opakuje a kladie dôraz na pôst, dobre potvrdzuje fakt, že v čase, keď ako protoigumen viedol monastiere, východní mnísi podľa typického pravidla nejedli mäso. Túto myšlienku dobre dopĺňa aj integrácia jednej z homílií o pôste od sv. Bazila Veľkého, ktorá je súčasťou asketického spisu.

Bazilovič sa podrobne venuje mníšskemu odevu, jeho jednotlivých častiam a významu. Autor dobre vystihuje celú podstatu mníšskeho odevu slovami sv. Augustína: „Nenoste znamenité šaty, ani sa horlivo nesnažte zapáčiť sa odevom, lež mravmi.“ V nasledujúcich častiach už podáva opis jednotlivých prvkov mníšskeho odevu, vysvetlenie k nim i dôvody, prečo ich nosia. Bazilovič opisuje aj celý obrad mníšskeho postrihnutia. Venuje sa zvyku v nosení brady, pričom porovnáva obe tradície, východnú i západnú. Hovorí, že duchovenstvo na Východe si zvyklo pestovať bradu podľa vzoru sv. apoštola Pavla, o ktorom sa hovorí, že mal bujnú bradu. Čo sa týka nosenia brady v západnom svete, medzi kňazmi i mníchmi panoval rozdielny zvyk; jedni si ju pestovali, druhí strihali, iní holili.²³ Mních pri postrihnutí prijíma aj nové meno. V závere kapitoly Bazilovič pripodobňuje celý obrad postrihnutia ku krstu. Za základnú cnosť Bazilovič považuje trpezlivosť a za skutočné školy tejto trpezlivosti pokladá zasa kláštory. Autor vníma mnícha ako mučeníka, ktorý s pokorou znáša všetky protivenstvá páchané od spolubratov. Toto tvrdenie následne dokazuje na konkrétnych príkladoch takéhoto ponižovania, ktoré sú v niektorých momentoch až zarážajúce a čitateľ sa nevyhne detailným opisom.²⁴

Je pochopiteľné, že Bazilovič sa v diele najviac odvoláva na osobnosť sv. Bazila Veľkého, a tak je pochopiteľné, že mu autor venuje skoro celú štvrtú časť. Vzdáva tým úctu k tomuto svätcovi i jeho náuke. Opisuje Bazilovu mladosť, štúdiá i životné osudy. Prezentyje ho ako zakladateľa a podnecovateľa cenobit-

²³ Порогнэ Дешко, Андрей Петрович: О Карпатской Руси. (Краткій этюдъ Андрея П. Дешка). In: Киевская старина, том 19, 1887, s. 542. Blížšie k etnografickej práci A. Deška o Karpatskej Rusi pozri Žeňuch, Peter: Andrej Deško a Bohuš Nosák-Nezabudov o kultúrnych stereotypoch na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 40. rokoch 19. storočia. In: Slavica Slovaca, 2016, roč. 51, č. 1, s. 10-32.

²⁴ Basilovits, Joannicius: Imago vitae monasticae, op. cit., s. 120.

ského spôsobu života v Ponte a Kapadócií. Ako horlivec v presadzovaní cirkvi sa jeho snahy neobmedzovali len na hranice kláštora, ale okrem kontemplácie sa aktívne usiloval aj o pomoc bližným, predovšetkým chudobným. Vynikal tiež čistotou mravov, a tak dokázal skĺbiť neobyčajné cnosti s výrečnosťou, ktorú neskôr aj vyučoval. V diele nachádzame aj celé znenie Bazilovho *XXII. listu*, v ktorom píše o dokonalosti mníšskeho života.

Poslednú časť diela Bazilovič uzatvára kapitolou, v ktorej sa takto prihovára čitateľovi:

„Prostredníctvom tohto štvordielneho diela budeš môcť, láskavý čitateľ, teraz poriadne spoznať vznešenosť mníšskeho povolania! Pridávam ešte horlivé práce, zápasy, skúšky i samotnú smrť, ktorú ctihodní mnísi horlivo a udatne podstúpili na obranu katolíckej viery a spásu duší.“²⁵

V šiestej kapitole tak opisuje jednotlivé slávne skutky, ktoré mnísi vykonali v prospech cirkvi a na spásu duší. Osobitne však vykresľuje aj veľmi kruté prenasledovania, za ktorými stáli ariáni. Tie často viedli cez mučenie až k smrti. Opisuje aj utrpenie mnohých slávnych biskupov. Prílohu diela tvorí už spomínaná Bazilova prvá *Homília o pôste*. Umiestnením práve tejto homílie Bazilovič opäť upozorňuje špeciálne na Bazilov význam a nielen to. Autor týmto dáva do popredia hlavnú myšlienku pôstu, ktorý predstavuje určité odriekanie – askézu, ktorá pre mníchov i pre všetkých kresťanov predstavuje jednu z prvoradých cností.

Záver

Všetky spomenuté asketické diela, ktoré Bazilovič počas svojho života vypracoval, svedčia o tom, že v Zakarpatskom prostredí v tomto období existoval ozajstný mníšsky život podľa byzantsko-slovanskej tradície. Vyzdvihnúť treba najmä Bazilovičovo po latinsky písané asketické dielo, ktoré reflektuje autorov výnimočný prístup. Pochopiteľne čerpá z východnej tradície, rovnako však zostáva otvorený katolicite a jednote s Rímom. Môžeme tiež konštatovať, že Bazilovič bol skutočným odborníkom v danej oblasti. Svedčí o tom nielen štruktúra latinskej literárnej pamiatky, ale aj široký záber všetkých spomenutých prameňov, ktoré autor vo svojom diele uplatnil. Bazilovič sa intenzívne venoval mníšskej problematike a treba dodať, že je prvým naším autorom, ktorý o ňu prejavil taký hlboký záujem. Práve nami skúmaný asketický spis reprezentuje výnimočný prameň o východnom mníšstve vo vtedajšom Uhorsku, keďže pri jeho interpretácii sa nám nepodarilo nájsť obdobný prameň, ktorý by verne zachovával charakter, štruktúru

²⁵ Basilovits, Joannicius: *Imago vitae monasticae*, op. cit., s. 159. „*Sublimitatem Monastici Status ex hoc quadripartito opusculo meo poteris jam luculenter perspicere, benevole Lector!*“

či hĺbku spracovania. Na druhej strane však komparáciou doposiaľ neznámych či málo známych prameňov vidíme ďalší potenciálny výskum. V autenticknej forme tak môžeme prispieť k obohacovaniu slovenskej literatúry, kultúry i religióznych osobitostí, a tým doplniť i málo prebádaný okruh pamiatok v latinskom jazyku viažucich sa k byzantsko-slovanskej tradícii.

Štúdiu patrí k výsledkom riešenia projektu
Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia
APVV-14-0029 CyrSlav

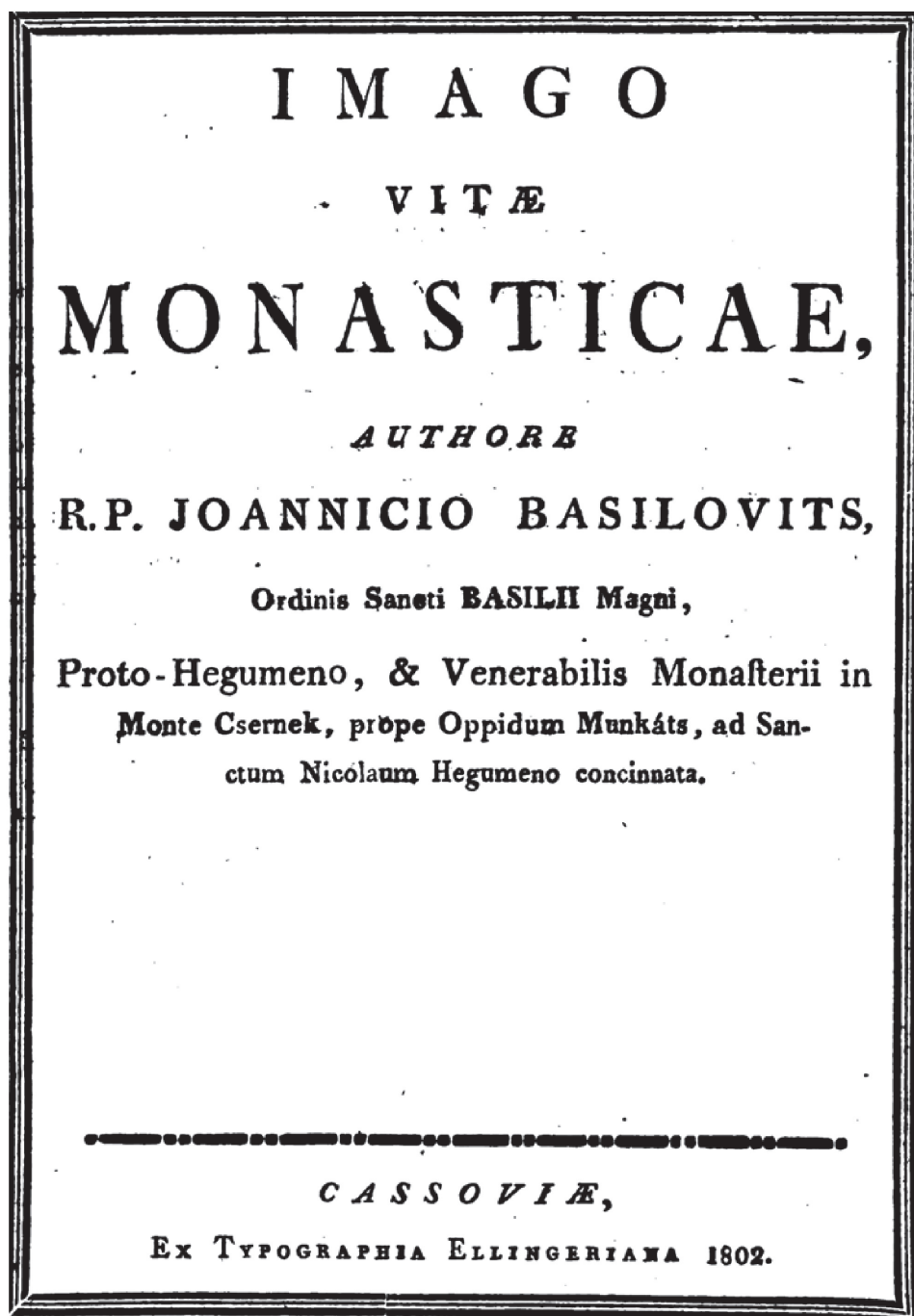
Monastiere, v ktorých Joannikij Bazilovič OSBM pôsobil ako protoigumen.

Pamätná tabuľa na múroch gréckokatolíckeho chrámu sv. Juraja v Hlivištiach
venovaná Joannikijovi Bazilovičovi

Úvodné zobrazenie ukrižovaného mnícha v diele *Imago vitae monasticae*

Titulný list diela *Imago vitae monasticae*

§ VII. Observandum : Græci Monasticis habitaculis varia Nomina dederunt: Primo vocant Cœnobium, nomen hoc ab ipso etymo communis vitæ desumptum propter vitam communem, quam ducebant. Cœnobitæ, ait Cassian. sianus: „ Cœllæ ac diverforia ipsorum Cœnobia appellata Col. 18. „ sunt. Secundo, dicunt, & Monasteria a Monachorum Cap. 5. „ inhabitatione, Monachus, & Monasterium a Græco „ vocabulo Monos originem habet. Cœnobium, & Monasterium inter se differunt; Cœnobium enim est, ubi cohabitantium plurium degit unita communio. Monasterium vero nominari potest etiam unius Monachi Cella, S. Basil. „ aut duorum. Tertio sanctus Basilus in Asceticis, Cœno- in Ascet. „ bia vocat Mandras, quod ovile significat; differentia Cap. 33. „ tamen inter Mandram, & Cœnobium est, quia Mandra „ sicut Ovile, est Monasterium circumseptum. Hinc quia „ paulatim Cœnobia varias ob causas circumsepi solebant, Abbates communiter Archimandritæ nominati sunt. „ Quarto: Lauræ etiam Cœnobia dicuntur. Inter Monasterium, & Lauram discrimen est, quia in Monasteriis vivebant, sub uno tecto, & Pastore, qui vero Lauras incolabant, reguntur quidem ab uno Abbate, sed in sejunctis tectis tamquam in tabernaculis. Ita sancti Sabbæ „ Laura Cœllas habebat 150. quæ pulchro ordine in solitudine juxta torrentem constructæ erant; verum usus „ Laurarum in Urbibus non habet locum.

I M A G O
VITÆ MONASTICÆ
P A R S IV.

CAPUT I.

De Authore vitæ Cœnobiticæ sancto Basilio Magno.

§ I.

S. Greg.
Nazianz.
Epist. 6.
quæ inci-
pit: Non
fero Tibe-
rinen &c.

S. Basil.
Homil. in
Gordium.
Nro 2.
Epist. 76.
& 96.

Sanctus hic Cæsareæ in Cappadocia circa annum 329. natus fuit, quem proinde sanctus Gregorius Nazianzenus Cappadocem nominat. Et ipse Basilius Cæsaream & Cappadociam suam esse Patriam asserit. Id ipsum loquitur etiam de Ponto (Epist. 15. & 8. Pontum Patriam suam appellans, videlicet, quia Pontus erat Patria Parentis, & Avorum, ibi Pater domicilium habuerat, ibi nati sunt Basilii fratres, ibi nutrici traditus alendus: ibi prima illius & pietatis, & litterarum tyrócinia, ibi denique dilecta solitudo, in quam se receperat. Tot igitur nominibus huic loco obstrictus non immerito illum instar patriæ habuerat. Mirum autem non est Basilium Cæsareæ natum

Textová ukážka z diela *Imago vitæ monasticæ*